

Szymon RENDCHEN
Politechnika Śląska
Wydział Architektury

TRADYCYJNA WIEJSKA ZABUDOWA JAPONII – DOM „MINKA”

Streszczenie. „Wszędzie dobrze ale w domu najlepiej” – ta maksyma przyświeca architektom projektującym domy na całym świecie. Piękno tradycyjnej, japońskiej, wiejskiej architektury wywodzi się z harmonijnego połączenia materiału i formy oraz z płynnego zetknięcia wnętrza budynku z otaczającym go terenem. Drewno i kamień, dobierane z miejscowych źródeł, sprawiają, iż dom zdaje się „wyrastać” z krajobrazu. Forma domów „minka” ewoluowała w czasie i przybierała różne rodzaje, lecz zawsze była głęboko osadzona w historii tego kraju. Rozwiązania funkcjonalne, formalne i materiałowe stosowane w japońskim domu minka stały się inspiracją dla twórców współczesnej architektury. Próba zrozumienia architektury Japonii w jej najprostszych i najstarszych przejawach umożliwi nam szersze zrozumienie przestrzeni formowanych przez ludzi żyjących w kraju kwitnącej wiśni.

Rys. 1. Dom minka

Fig. 1. Minka house

Źródło: „Minka Traditional Houses of Rural Japan” Chuiji Kawashima, Translated by Lyenne E. Riggs, Japan 1986

TRADITIONAL HOUSING OF RURAL JAPAN – “MINKA” HOUSE

Summary. “There’s no place like home” - the sentence inspires architects designing houses all over the world. The beauty of traditional, Japanese rural architecture comes from harmonious blending of material and form, as well as smooth interaction between the building interior and its surrounding natural environment. Wood and stone are collected from the nearby woods and rivers, which makes the house seem to be emerging out of the landscape. The form of “minka” houses has evolved in time into different types, but has always been closely connected with the history of the country. Functional, formal and material solutions used in Japanese minka houses have become an inspiration for modern architecture designers.

An attempt at understanding Japanese architecture in its basic and oldest forms, gives us a chance of deeper understanding of the space created by the people living in Japan.

1. Wstęp

Charakter tradycyjnej zabudowy Japonii nierozzerwalnie łączy się z położeniem geograficznym i różnicowaniem klimatycznym tego kraju. Archipelag japoński rozciąga się z północy na południe i jest to region, w którym 90% powierzchni zajmują wyżyny i góry wysokie¹. Taki układ geograficzny sprawia, iż obszar ten jest w zasięgu aż trzech różnych stref klimatycznych.

Japońskie budownictwo wiejskie i jego klasyczny przejaw w postaci domu minka wywodzi się z dwóch nurtów. Pierwszy z nich to lepianki z czasów prehistorycznych, tzw. tateana, których genezy należy szukać w północno-wschodniej Azji. Drugi to model z podniesioną podłogą, zaczerpnięty z architektury wysp Pacyfiku, przeniesiony na tereny Japonii w okresie *yayoi* (300 r. p.n.e. – 300 r.)² (takie rozwiązanie pozwalało wentylować drewnianą konstrukcję domu pomimo bardzo wilgotnego klimatu. Nurt ten został przeniesiony na tereny Japonii w okresie *yayoi* (300 r. p.n.e. – 300 r.)³).

Budynki stawiane na północy, w terenach górzystych, miały zwartą formę. Pozwalały na różnorodną aktywność wewnątrz domu podczas długich i ciężkich zim. Okna zostały ograniczone do tych, usytuowanych w dachach i ścianach szczytowych, aby dostatecznie doświetlić wnętrze i zminimalizować straty ciepła. Z powodu dużej ilości śniegu konstrukcja nośna domów wykonana była ze znacznie grubszych, niż w przypadku modeli południowych, drewnianych bali.

Domy budowane na terenach południowych, o łagodniejszym klimacie, posiadały znacznie więcej otworów doświetlających. Ich program funkcjonalny był ograniczony, gdyż większość czynności związanych z prowadzeniem gospodarstwa odbywało się na zewnątrz budynku. Problem stanowiły tu z kolei częste i silne tajfuny. By zminimalizować straty związane z silnymi wiatrami, zaczęto dzielić funkcję domu na kilka odrębnych budowli, dzięki czemu, w razie kataklizmu, uszkodzenie jednej z nich pozwalało na swobodne użytkowanie pozostałej, nietkniętej części.

¹ Dane zaczerpnięte ze źródeł internetowych – www.wikipedia.pl.

² Chuji Kawashima „MINKA traditional houses of rural Japan”.

³ Ibidem.

2. Materiały

Domy minka w całości konstruowane były z lokalnie dostępnych materiałów. Drewno z okolicznych lasów poddawano jedynie nieznacznej obróbce, w związku z czym belki i słupy pozostawały w formie zbliżonej do swego naturalnego kształtu. Ponieważ średniowieczne prawo zakazywało wykorzystywania przez wieśniaków wysokogatunkowego drewna cyprysowego i cedrowego, do większości wyrobów drewnianych korzystano z sosny, kasztanowca, a w wyjątkowych przypadkach z dębu.

Kamień pozyskiwano głównie z miejscowych rzek. Służył on do fundowania słupów a także jako dociążenie w niektórych rodzajach dachu. Najczęściej stosowanym rodzajem kamienia był kamień rzeczny zwany *tama-ishi*.

Do pokryć dachowych i różnego typu wykładzin używano słomy i trawy. W zależności od regionu były to trawy ryżu lub innych zbóż. Najbardziej ceniona była słoma trawy *yoshi* z powodu swej długości dochodzącej do 3 m.

2.1. Dachy

Wyróżnia się 3 podstawowe typy dachów występujące w domach minka. *Kirizuma* to najprostszy rodzaj dachu. Jest on dwupołaciowy, klasyczny, ze ścianami szczytowymi, szeroko rozpowszechniony także w pozostałych regionach świata, w tym także i w Polsce. Drugi, typowy dla terenów Japonii, jest dach typu *yosemune* (czteropołaciowy, który posiada 2 połacie trapezowe, łączące się w kalenicę, i dwie połacie w kształcie trójkąta, nachylone pod podobnym kątem. Trzeci wśród najbardziej pospolitych dachów jest *irimoya*, będący połączeniem dwóch poprzednich rodzajów dachu. Kombinacja ta daje 4 połacie dachowe i niewielkie ściany szczytowe, w których umieszczano okna. W Polsce ten typ dachu zwany jest dymnikowym⁴.

Podstawowym sposobem pokrycia dachów była strzecha. Wiązki trawy układano w ten sposób, aby korzenie skierowane były na kalenicę, a liście ku krawędzi dachu. Najprostsze wersje dachu krytego strzechą, gdzie występowała trawa typu *yoshi*, zwane były *noshi-buki*. Wiązki słomy układano w dwóch lub więcej warstwach, które nakładały się wzajemnie na siebie, pozostawiając ok. 90 cm zakładki. *Dan-buki* to odmiana dachu krytego strzechą, typowa dla wyspy Hokkaido. Jego charakterystyczną cechą jest duża ilość stopniowanych warstw słomy. Taka konstrukcja ułatwiała odprowadzenie wody przy obfitych opadach

⁴ Wanda Bogusz: „Projektowanie architektoniczne i budownictwo regionalne” Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994 r.

deszczu. Rozwinęło się wiele różnego typu technologii tkania tego rodzaju pokryć, jednak główna zasada pozostawała ta sama.

Wykorzystywano tak zwany „kosz dachowy” – *yune-kago*. Ta technika opierała się na konstrukcji małych ram nośnych, które mocowane do konstrukcji więźby dachowej, tworzyły wspomniany kosz. Na tak przygotowanej strukturze tkano pokrycie ze słomy, które z biegiem czasu ewoluowało do coraz to bardziej wyrafinowanych i złożonych form.

W regionach, gdzie podstawowym źródłem utrzymania były lasy, powstawały także dachy kryte elementami drewnianymi – gontem bądź deskami drewnianymi. Deski, zazwyczaj o wymiarach ok. 15x60 cm i grube na 14 mm, układano prostopadle do krawędzi dachu i przykrywano na spoinach wąskimi kawałkami drewna, zwanymi *me-ita*. Ta metoda miała jednak liczne wady. W szczelinach gromadziły się osady, co sprzyjało rozwojowi insektów, a same deski często pękały przy próbie przybijania ich gwoździami. Dach kryty gontem najczęściej mocowany był za pomocą podłużnych desek przytrzymywanych przez kładzione na nich kamienie. Takie pokrycie dachu wymagało zachowania małego kąta nachylenia połąci – ok. 20 stopni.

W okresie *meiji* (1866 r. – 1912 r.)⁵ do krycia dachów zaczęto stosować korę cedrową. Korzystano z niej głównie w górskich wioskach, gdzie zastąpiła ona klasyczną strzechę. Spowodowane było to między innymi kurczeniem się obszarów łąk pod wpływem modernizacji i zalesiania kraju. *Nasi-buki* to najprostsza z metod układania dachu z wykorzystaniem kory cedrowej. Zakładała ona wykorzystanie podwójnej warstwy paneli cedrowych o długości 66 cm z 15-centymetrową nakładką i wielokrotnieniem ilości warstw przy krawędzi dachu. Całość była mocowana bambusowymi kołkami, na końcach i w połowie długości elementu. Technika konstruowania dachów z kory ewoluowała i tak powstały kolejne typy *sarashi-buki*, *yoshino-buki* i *yorki-buki*.

W późniejszym czasie, wraz z rozwojem cywilizacyjnym, pospolite stały się dachy kryte dachówką, a także dachy łupkowe. Początkowo była to ciężka dachówka gliniana, lecz z czasem zastąpiono ją klasyczną dachówką ceramiczną, znacznie lżejszą od swego pierwowzoru. Stosowanie jej nie wiązało się z koniecznością zmiany konstrukcji nośnej dachu. W konsekwencji stała się bardzo popularna i szybko rozpowszechniła się na terenie całej Japonii. W biedniejszych regionach kraju często stosowanym materiałem służącym do pokrycia połąci dachowych stał się bambus.

⁵ Tadeusz Borucki: „Architektura Japonii”, Arkady, Warszawa 1988 r.

2.2. Ściany

Ściany w domu minka to najczęściej drewniane ramy wypełnione siatką z bambusa (*shitaji*), na którą nanoszono ziemię, lub glinę tzw., *shinkabe*. Pokrywano je białym tynkiem lub pozostawiano w naturalnym kolorze. Niezależnie, czy pokryte białym tynkiem, czy pozostawione w naturalnym kolorze, kontrast pomiędzy widocznymi belkami i słupami a wypełnieniami dawał bardzo charakterystyczny wyraz tym przegrodom.

Okabe – to nazwa odmiennego rodzaju konstrukcji ścian. W odróżnieniu od poprzedniego typu maty tkane z trawy wieszane były na pionowych słupach i w całości, razem z nimi, pokrywane od zewnątrz gliną lub ziemią. Ten rodzaj ściany jest starszy i znacznie łatwiejszy w wykonaniu, a także jest bardziej odporny na ogień i straty ciepła. Dlatego właśnie takie ściany stosowane były w górskich wioskach na północy kraju.

Na terenie Japonii powstało jeszcze kilka odmian ścian, między innymi *hame-ita* i *mamako-kabe*, będące ścianami z drewnianych desek, a także grube drewniane *futo-nuki*, budowane z bali drewnianych, mające zastosowanie na terenach o dużym natężeniu opadów śniegu. Na obszarach, gdzie śnieg zalegał przez długie miesiące, ściany zewnętrzne pokrywano strzechą identyczną z tą wykorzystywaną na dachach.

2.3. Drzwi i okna

Drzwi do domów minka to jedno z najbardziej reprezentatywnych jego elementów. Przesuwne panele, poruszające się po wyciętych prowadnicach w nadprożu i progu, z charakterystycznymi listwami pionowymi i poziomymi pokrytymi na wpół transparentnym papierem, noszą nazwę *shoji*. Dodatkowym często stosowanym elementem były także *domando* - „drzwi deszczowe”, które spełniały zadanie ochraniać papierowe wypełnienie *shoji* podczas ulewnego deszczu. Nawet dla samych Japończyków *shoji* wydaje się być wyjątkowym elementem ich architektury. Pogrążone w cieniu głębokich okapów lśniło światłem wydobywającym się z wnętrza, jedynie w nieznaczny sposób zarysowując sylwetki mieszkańców domu. Te najbardziej znamienne *shoji*, powleczone przejrzystym papierem, rozpowszechniło się dopiero w okresie *kamakura* (1185 r. - 1336 r.)⁶ kiedy to w pełni rozkwitła masowa produkcja papieru. *Shioji* mogło być transparentne lub w pełni zamykające dostęp światła do wnętrza. Stosowany papier z reguły zastępowany był różnego rodzaju dzianinami. W okresie rozwoju tego typu drzwi były one luksusem, wymagającym wyrafinowanych narzędzi i wykwalifikowanych cieśli.

⁶ Chuji Kawashima „MINKA traditional houses of rural Japan”.

Okna w mince miały zazwyczaj bardzo prosty charakter. Stanowiły je proste otwory zamykane drewnianym okiennicami, lub częściej, fragmenty ściany niewypełnione gliną. Otwór taki był niewykończony w ościeżach i widoczna była jedynie siatka bambusowa, będąca konstrukcją całej ściany.

2.4. Werandy

Ponieważ większa część terenów Japonii leży w pasie monsunowym, konieczne stało się zastosowanie rozwiązania usprawniającego wentylację domów. Szerokie otwarcia, głębokie okapy i werandy są formami przystosowania do specyfiki owego klimatu. Osłonięte okapami *engawa*, czyli werandy, były miejscem styku wnętrza domu z jego zewnętrzną częścią. To tutaj japońskie kobiety wykonywały wiele prac domowych, a dzieci spędzały czas na zabawie. *Engawa* pełniła także funkcję społeczną, będąc miejscem interakcji między mieszkańcami wioski. W lecie natomiast, w poszukiwaniu chłodu na werandzie rodzina spożywała posiłki.

Rys. 2. Weranda

Fig. 2. Veranda

Źródło: „Minka Traditional Houses of Rural Japan” Chuiji Kawashima, Translated by Lyenne E. Riggs, Japan 1986

3. Wnętrze domu

Pierwszym pomieszczeniem leżącym zaraz przy wejściu do domu jest *doma*. Podstawowa, duża przestrzeń robocza, często także ze stajnią w jej najbardziej odległym narożniku. Jej podłoga jest rodzajem klepiska z gliny i węgla. Najczęściej czyszczono ją słomianymi miotłami, aby uniknąć dostania się piasku do ryżu i innych produktów żywnościowych. Najistotniejszym elementem wyposażenia tej przestrzeni było miejsce przeznaczone do przyrządzania posiłków, zwane *kamando*, zapożyczone z kultury chińskiej. Składało się z

glinianego bądź kamiennego paleniska, posiadającego kilka małych komór spalania, osłoniętych przed wiatrem. Z biegiem czasu ewoluowały i przybrały one bardziej ergonomiczny kształt łuku, tak, aby kucharz mógł doglądać ognia nawet w siedmiu paleniskach jednocześnie.

W swoim najbardziej typowym układzie kwadratowego rzutu, poza przestrzenią *doma*, po zachodniej stronie rozmieszczone były główne pomieszczenia domu. Były wyniesione nieco ponad poziom wejścia i w przeciwieństwie do *doma* wyłożone najczęściej *tatami*. Zwyczaj nakazywał przed wejściem do tych pomieszczeń zdjąć obuwie. *Tatami* to uniwersalne maty służące zarówno do spania, jedzenia, czy siedzenia. Wykonywano je ze słomy ryżowej. Były grube i bardzo miękkie o wymiarach ok. 90 cm x 180 cm x 5 cm⁷. Z powodu powszechnego ich używania z biegiem czasu *tatami* stało się modulem w określaniu powierzchni poszczególnych pomieszczeń.

Rys. 3. Przestrzeń *doma*

Rys. 3. *Doma* space

Źródło: „Minka Traditional Houses of Rurar Japan” Chuiji Kawashima, Translated by Lyenne E. Riggs, Japan 1986

Rys. 4. Przestrzeń *mando*

Rys. 4. *Mando* space

Źródło: „Minka Traditional Houses of Rurar Japan” Chuiji Kawashima, Translated by Lenne E. Riggs, Japan 1986

Najdalej na wschód, przylegając do werandy, mieściło się *zashiki*, będące najbardziej oficjalnym pomieszczeniem. Jego centralnym punktem był buddyjski ołtarz. Przyjmowano tam ważnych gości i odprowadzono ceremonie. Bardziej na zachód przylegając do pomieszczenia *doma* mieściło się *kuchi no ma*. Miejsce to służyło do codziennego użytku, tam też przyjmowano mniej oficjalnych gości.

Od północnej strony znajdowało się *mando*, czyli przestrzeń sypialna. Pokój, w którym rodzina spotykała się przy posiłkach, nosiło nazwę *daidoko*. Zazwyczaj kładziono tam podłogi drewniane, a w centralnej części mieściło się *irori* (*zanurzone serce*). Było to lokowane w podłodze palenisko kamienne lub gliniane o wymiarach ok. 1 m x 1 m, wypełnione popiołem. Całość otoczona

⁷ Koji Yagi „A Japanese touch for your home”.

była deskami wokół krawędzi, a z sufitu zwisał hak przeznaczony do wieszania niewielkiego kociołka. Ponieważ iriori było jedynym miejscem dobrze oświetlonym i dobrze nagrzanym, duża część aktywności rodzinnej odbywała się właśnie tam.

Wokół paleniska obowiązywały bardzo restrykcyjne zasady dotyczące miejsca siedzenia poszczególnych członków rodziny. Najbardziej eksponowane miejsce zajmował ojciec rodziny, siedząc przodem do *doma*. Z tego miejsca miał podgląd na całość domu, działalność rodziny i zatrudnionej pomocy, a także miał wgląd w stajnie. Stare japońskie powiedzenie mówi, że: „jedynie koty, głupcy i księża mogli zająć to miejsce bezkarnie”⁸. Kolejnym w hierarchii miejscem było to najbliższe paleniska, zwrócone w kierunku głównego wejścia, zajmowane przez panią domu lub też inne kobiety, należące do rodziny - córki czy babcie. Po przeciwnej stronie najbliższe wejścia miejsce zarezerwowane było dla męskich członków rodziny lub gości. Organizacja tego pomieszczenia odzwierciedlała panujące w rodzinie i w społeczeństwie bardzo restrykcyjne zasady ówczesnej Japonii, które do dziś mają odbicie w hierarchicznej organizacji dużych firm, czy w szkołach sztuk walk.

4. Podsumowanie

Klasyczna zabudowa wiejska Japonii – *minka* – w niezwykle sposób ukształtowała całą architekturę tego kraju. Wyraźny funkcjonalizm i racjonalizm w kształtowaniu przestrzeni, połączony z niezwykle pięknem naturalnych materiałów, stwarza wyjątkowy klimat tych domostw. Współcześni architekci często sięgają do form zaczerpniętych z domów *minka*. Do najbardziej charakterystycznych jego elementów zaliczyć możemy: transparentne, przesuwne *shoji*, dające niezwykle efekty świetlne, a także umożliwiające swobodne dzielenie i modyfikację rozmiarów przestrzeni otwartych w domu, *tatami*, które w oczywisty sposób narzuciło modułarny sposób myślenia o przestrzeni, werandę *engawa*, stanowiącą pomost pomiędzy światem wewnętrznym domu i jego otoczeniem, czy podniesione poziomy podłóg, podkreślające znaczenie poszczególnych funkcji domu, oddzielając w pewnym sensie sacrum od profanum. To wszystko sprawia, iż przestrzeń domów *minka* otrzymuje niezwykle czytelny i prosty charakter. Próba zrozumienia tej architektury w jej najprostszyc i najstarszych przejawach być może umożliwi nam szersze zrozumienie przestrzeni formowanych przez ludzi żyjących w kraju kwitnącej wiśni.

⁸ Chuji Kawashima „MINKA traditional houses of rural Japan”.